

Milli Görüş ve Adalet ve Kalkınma Partisi: Süreklilikler ve Kopuşlar *

Cevdet COŞKUN **
Eda YANAR ***

Özet

Milli Görüş Hareketi, 1970'lerin başından itibaren Türkiye siyaset sahnesinde görünmüştür. Bu hareket tarafından kurulan, sırasıyla, Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi katı laikçi cumhuriyet rejimiyle sorunlar yaşamış ve laik rejime tehdit oldukları iddiasıyla kapatılmışlardır. Söz konusu siyasi geleneğin kadro anlamında devamı olmakla birlikte ondan ayrı olduğunu iddia eden Adalet ve Kalkınma Partisi ise, kapatma davasına maruz kalmakla birlikte on sekiz yıldır iktidardadır. Bu çalışmada bu iki hareketin süreklilikleri ve kopuşları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla söz konusu partilerin program, beyannameleri, politika ve fiili uygulamaları incelenmiş, ayrıca siyasi anlamda partilerini aşan bir etkiye sahip figürler oldukları için bu iki hareketin liderleri Necmettin Erbakan ve Recep Tayyip Erdoğan'ın kişisel siyasi arka planı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada gerek Milli Görüş Hareketi gerekse de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin İslamcı olmaktan çok milliyetçi-muhafazakâr bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Adalet ve Kalkınma Partisi, Milli Görüş, Necmettin Erbakan, Recep Tayyip Erdoğan

National View and Justice and Development Party: Continuities and Rupture of Relations

Abstract

National View Movement has appeared in Turkey's political scenes at the beginning of 1970's. Having been established by this movement respectively, National Order Party (Milli Nizam Partisi) (MNP), National Salvation Party (Milli Selamet Partisi), (MSP), Welfare Party (Refah Partisi), (RP), and Virtue Party (Fazilet Partisi), (FP) had problems with rigid secularist regime and has been closed. Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi), (AK Parti) which has been established by the staff of this movement but claims that it has separated from them on the other hand, is in power despite exposing to a closure case. This study aims to determine the continuities and rupture of relations between these two movements. The doctrines, declarations, policies and practices of these parties have been examined and because of their political effect exceeding their parties, the personal background of these two movements' leaders Necmettin Erbakan and Recep Tayyip Erdoğan has been tried to be revealed for his purpose. This study has deduced that both National View Movement and Justice and

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, cevdetcoskun75@gmail.com, 0000-0003-3932-6924.

*** İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, ed5ynr@gmail.com, 0000-0002-7409-6821.

Atıf yapmak için / To cite this article: Coşkun, C. & Yanar, E. (2020). Milli Görüş ve Adalet ve Kalkınma Partisi: Süreklilikler ve Kopuşlar. Akademik İzdüşüm Dergisi. 5(2): 266-280.

Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi), (AK Parti) are nationalist and conservative rather than to be Islamist.

Keywords

Justice and Development Party, National View Movement, Necmettin Erbakan, Recep Tayyip Erdoğan

GİRİŞ

Amerikalı sosyal bilimci Immanuel Maurice Wallerstein (1930-2019)'in modellemesine göre üç ana siyasi akım içinde Marksizm, toplumsal değişimi hızlandırma misyonuyla hareket ederken; liberalizm, değişimi kendi doğal akışına bırakmayı; muhafazakârlık ise, değişimi geciktirmeyi amaç edinir. Bu anlamda, Türkiye'de muhafazakârlığın, İslamcı siyasetle eşleştirilmesi oldukça çelişkili görünüyor. Zira İslam, değişimi hızlandırmayı amaçlayan devrimci bir çıkışı temsil etmekle birlikte muhafazakârlığa da karşıttır. Bu çelişkili durum, bu makalenin konusunu teşkil eden gerek Milli Görüş (MG) Hareketi, gerekse kadro anlamında ardılı olmakla birlikte ondan koptuğu iddiasıyla ortaya çıkan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) söz konusu olduğunda da geçerlidir. İleride görüleceği üzere hem MG hem de AK Parti, siyasi söylemlerinde İslamcı özellikler taşımakla birlikte özellikle Osmanlı geçmişi anlamında belirgin bir milliyetçi-muhafazakâr arka plana sahiptirler. MG lideri Necmettin Erbakan da, 1969 seçimlerine katılırken 'milliyetçi mukaddesatçı bir Türkiye yaratmak' sloganını kullanır. O halde, bu siyasi hareketlere neden İslamcı yakıştırmaları yapılmıştır?

Bu durumun iki nedeni olduğundan bahsedilebilir. İlk olarak bu siyasi hareketler nüfusun % 99 gibi ezici çoğunluğunun Müslüman olduğu ve önemli bir bölümünün kendini 'dindar' olarak tanımladığı bir coğrafyada siyaset yapmaktadır. Dini duygulara hitap etmek, belli bir oy oranını garantileyen bir durumdur. Üstelik merkezden çevreye doğru dindarlık düzeyi artmaktadır. MG'ningeleneksel kitlesel sağ partiler tarafından ihmal edilmiş ve fakat kendisinin temsil etme iddiasında olduğu, Cumhuriyet'in Batılılaşma politikalarına uyum sağlamakta zorlanan, hatta buna direnen bu 'çevre'nin beğenisini kazanmak muhafazakârlığın din boyutunu yeniden üretmekle mümkün olacaktır. İkinci bir neden ise, Göle (2007: 63)'nin 'ekstra modern' diye tanımladığı Cumhuriyet yönetiminin siyasal alanı belirlerken uyguladığı katı laikçi politikaların dışında olmaları nedeniyle bu siyasi hareketleri kriminalize etme yolunda kullanışlı bir araç olduğu için 'müesses nizam' tarafından böyle tanımlanmış olmalarıdır. Göle'nin tespitindeki durum, rejimin belirlediği katı laik sınırların dışında olan siyasi hareketleri, aslında gelenekçi olmalarına rağmen kolayca 'köktenci' veya 'İslamcı' olarak değerlendirilmelerine neden olmaktadır. Buna rağmen, MG'nin söylemi göreceğimiz gibi ancak 1970'li yılların sonlarından itibaren açıkça İslami bir karaktere bürünürken İslamcı politikaları terk ettiği iddiasıyla siyasete giren AK Parti, zaman içinde İslamcı söylemin işlevsel yönünü siyaset alanını domine etmek için kullanmaktan çekinmemiştir. İslam'ın politik anlamda araçsallaştırılması anlamında 'Siyasal İslamcı' olarak adlandırılabilir olan bu iki siyasi hareketin daha baskın yönü görüleceği gibi özellikle Osmanlı geçmişine gönderme yapan, milliyetçilik yoğun bir muhafazakârlıktır. Bu çalışma, MG ile AK Parti arasındaki süreklilikler ve kopuşları incelemiştir. Bu amaçla; parti programları, parti liderleri ve yöneticilerinin beyanları, seçim beyannameleri, partilerin vaatleri ve fiili anlamda uygulamaları ile birlikte liderleri de içerik analizi yöntemiyle incelenerek bu süreklilik ve kopuşların ne derece geçerli olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ'NİN TARİHSEL KÖKENİ

Türkiye'nin çok partili hayata geçişiyle birlikte milliyetçi-muhafazakâr, sağcı partilerin belirgin bir hakimiyeti ortaya çıkmaya başlamıştır. Birçok çalışmada vurgulandığı üzere Türk halkının kabaca üçte ikisinin muhafazakâr olduğu gerçeği bir yana, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte ülkeyi yönetmeye başlayan tek parti iktidarının baskıcı uygulamalarının bu durum üzerindeki

etkisini de hesaba katmak gerekir. Nihayet 1950 yılında ilk seçimleri Demokrat Parti (DP)'nin kazanmasının bir nedeni de bu baskıcı yönetime karşı halk tepkisi olmuştur. Aynı durum 27 Mayıs darbesi sonrasında gerçekleşen 1961 seçimlerinde de görülmüştür. DP'nin kurumsal varlığı sona erdirilmiş olmasına rağmen bu partinin mirasçıları sayılabilecek üç parti, toplamda % 62'nin üzerinde oy oranına sahip olmuşlardır. 1965 seçimlerinde ise, DP'nin siyasi mirasçısı sayılan Adalet Partisi (AP)'nin % 52,8 olmak üzere, milliyetçi- muhafazakâr partilerin toplam oy oranı % 65'e yaklaşmıştır (Tekin & Okutan, 2011: 159-160). Bu dönem sanayileşmenin hız kazandığı yıllardır. DP döneminde tarımsal kalkınmaya dayalı olan ekonomi politikaları AP döneminde köyden kente göçün de etkisiyle yerini sanayi üretimine ağırlık veren bir stratejiye bırakmıştır. Sarıbay'ın belirttiğine göre 1962-1971 arasında sanayi üretimi tarıma oranla üç kat artmıştır (1985: 94). AP'nin büyük sanayiciler ve toprak sahipleri yararına politikalar üretmesi özellikle Anadolu'nun değişik kesimlerinde imalat yapan küçük ve orta ölçekli üreticilerin tepkisine neden olmuştur. Bu tepki AP'de bazı milletvekillerinin yeni arayışlar içine girmesine yol açmış ve MG'nin ortaya çıkışının koşullarını sağlamıştır. Yılmaz'a göre MG geleneğinin Türkiye siyaset sahnesine çıkmasını kolaylaştıran nedenler arasında köyden kente göçün hızlanmasıyla eğitim seviyesinin artması da sayılabilir (2016: 1171).

MG'nin fikri temelleri 1967 yılında atılmıştır (Çakır, 2005: 544). O yıl Odalar Birliği Genel Sekreterliği görevine seçilen Necmettin Erbakan büyük sanayici ve tüccarlara karşı Anadolu sanayici ve küçük tüccarları savunmasıyla dikkat çekmiştir (Arpacı, 2017: 55). Daha sonra iktidar ile fikir ayrılığı nedeniyle tartışmalı bir şekilde bu görevden ayrılmak zorunda kalan Erbakan, 1969 seçimlerinde AP'den milletvekili olmak istemiş ancak reddedilince AP'den ayrılan milletvekilleriyle birlikte 1969 seçimlerinde bağımsız olarak seçimlere girmiş ve yalnızca kendisi Konya'dan seçilmiş, diğerleri seçilememiştir (Bora, 2018: 469).

1970 yılının başlarında AP'den istifa eden iki milletvekilinin katılmasıyla MG'nin ilk partisini kuran Erbakan, yasaklı olduğu dönemler dışında vefat ettiği 2011 yılına dek birkaç defa kapatılıp isim değiştirmekle birlikte muhafazakâr sağcı temel üzerine kurulu siyaset anlayışını çoğunlukla koruyan MG partilerinin değişmez lideri olarak kalmıştır. Siyasi hayatı boyunca aldığı en yüksek oy % 21,38 olmasına ve tek başına iktidar deneyimi bulunmamasına rağmen, MG Türkiye siyasetinde her zaman tartışmalı olagelmıştır. 2002 yılından bu yana kesintisiz bir şekilde hükümet eden AK Parti'nin de kadro anlamında bu geleneğin devamı olarak yola çıktığı göz önüne alındığında Türkiye siyasetinin son elli yılını bir şekilde etkilemiş olan bu hareketin doğru tahlil edilmesi önem taşımaktadır.

Türkiye'de sosyolojik yapının 1950'li yıllardan beri süregelen değişimi 1960'lı yılların sonlarına kadar devam etmiştir. İlk çok partili seçimlerde rejimin dışladığı Anadolu'nun çeperindeki dindar çevrelerin desteğiyle iktidara gelen DP, ilk yıllarında ezanın yeniden Arapça okunmaya başlaması, okullarda zorunlu din dersi gibi icraatlarla dindar seçmeni memnun edecek politikalar üretmeye özen göstermiştir. Ancak bir süre sonra rejim karşıtı İslamcı hareketlerin bu politikaları istismar etmesi üzerine DP, bazı tedbirler almak zorunda kalmış, hatta Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarmıştır (Poyraz, 2010: 313). DP'nin on yıllık iktidarının ardından gelen 27 Mayıs darbesi sonrasında oluşturulan oldukça liberal (Zürcher, 2002: 359) 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamında İslamcı ideolojiyi savunan birçok gazete ve dergi ortaya çıkmıştır. Ancak siyasette İslamcı düşünceler milliyetçi-muhafazakâr, sağcı oluşumlar içinde ifade edilmeye devam etmiştir. Akgün ve Çalış'a göre Türkiye'de Türkçülüğün de İslamcılığın da lider isimleri aynı komünizmle mücadele dernekleri geçmişine sahiptir (2008: 597). Ne var ki, 1960'lı yılların sonlarına doğru yükselen anti-komünizm, 68' Prag Baharı, 6. Filo'nun Dolmabahçe'ye demirlemesi gibi sorunların kaotik ortamında Türk sağcılığında bir kırılma meydana gelmiş ve o zamana dek komünizmle birlikte mücadele eden

milliyetçi-muhafazakâr cephe bir tarafın İslamcı hassasiyetleri öne çıkarmasıyla bölünmüştür (Poyraz, 2010: 314).

Bu bölünmede, bir kanat seküler milliyetçi safta birleşirken diğer kanat, MG olarak siyaset sahnesine çıkmıştır. Yavuz (2005a: 594), ‘dini bir hareket’ olarak tanımlamadığı bu hareketin, din iktidar ilişkilerinin yeniden tanımlanması, devlet-toplum arasındaki çizginin yeniden tanzimi ve inanç ve kimlikleri yüzünden sistem dışına itilen kitlelerin siyasi alana taşınması amacıyla ortaya çıktığını iddia etmiştir.

MG ile diğer sağcı partilerin başat ortak özelliği muhafazakâr sağcılık olmuş ve ihmal edilebilir ayrıntılar dışında geniş bir skalada benzer politikalar üretmişlerdir. Bununla birlikte MG, görece liberal AP’ye kıyasla daha tutucu olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)’ye yakın olmuştur. MG lideri Erbakan, bağımsız aday olduğu 1969 seçimleri öncesinde Konya’daki mitinginde MHP ve diğer milliyetçi partilerle birleşmeyi gerçekleştirmeye çalışacağını vaat etmiştir (Arpacı, 2017: 64). Erbakan, diğer sağcı parti AP’yi sık sık gayrı-millî olmakla suçlarken MHP için hiçbir zaman böyle bir suçlama getirmemiştir. Görüleceği gibi, hem MG hem de AK Parti her kritik durumda MHP ile ittifak etmiş, Bora’nın tabiriyle, milliyetçi-muhafazakâr terkip içinde dindarlık, mutlaka milliyetçilikle donatılmıştır (2018: 403).

SAĞCILIĞIN FANTASTİK BİR BİÇİMİ OLARAK MİLLİ GÖRÜŞ

Bağımsız milletvekili adaylığı olduğu 1969 seçim çalışmaları sırasında Samsun teşkilatına üye olan ilk beş yüz kişiye törenle ‘iman diploması’ dağıtılacağını (Arpacı, 2017: 65) söyleyen Erbakan’ın siyasete girişi, konu üzerine araştırma yapan birçok kişiye göre Nakşibendilik tarikatı geleneğine bağlı İskender Paşa Cemaati sayesinde olmuştur (Çakır, 2005: 545; Çalmuk, 2005: 561; Yavuz, 2005a: 591). Çakır’a göre partinin önemli kadroları İskender Paşa dergâhına bağlı isimlerdir (2005: 545). Ancak, Çalmuk’a göre 1980’lerin sonunda MG’nin yeterince güçlenip kendi başına bir cemaat haline gelmesiyle İskender Paşa Cemaati’nin o zamanki lideri Esad Coşan ile Erbakan arasında sert tartışmalar yaşanmış, Coşan, Erbakan’ı hak etmediği halde kendisini ‘cihad emiri’ ilan etmekle suçlayıp yollarını ayırmıştır (2005: 563).

Erbakan, kendinde ‘iman diploması’ dağıtma hakkı dâhil birçok keramet gören, kendisine biat etmeyen ‘patates dininden’ sayılacağı, (Çalmuk, 2005: 562) seçimleri kendi partisine verilen oy sayısına göre ‘Müslümanların sayımı’ (Yavuz, 2005a: 592) şeklinde ele alan, tek milli hareketin kendi hareketleri, geri kalanların ise ‘kökü dışarıda’ olduğunu kararlılıkla iddia edebilen, gezilerde önüne çıkan herkese elini öptüren, medeniyetimizi ‘diğer medeniyetlerden üstün’ (Erbakan, 2019: 28) bir konumda gören, fantastik bir figürdür. Bir röportajında, ‘zekâsını ölçmeye makinelerin dayanamayacağını’ (Arpacı, 2017: 46) iddia eden Erbakan, diğer taraftan bütün dünya meselelerine içinde Japon Mitsubishi firması sahiplerinin bile bulunduğu üç yüz zengin Yahudi’nin karar verdiklerine, bunların Türkiye’yi İsrail’e vilayet yapacağına ama MG’nin varlığıyla bunu engellediğine inanacak kadar gerçeklikten kopuktur (Erbakan, 2019: 46-50). Bu anlamda gerçekten de siyasetçiden çok bir cemaat liderine benzer. Müridleriyle ilişkisi her iki tarafın da kabullendiği bir eşitsizlik üzerine kuruludur. Diğer partilerin seçmenleri varken onun inananları vardır ve toplantılarını ‘biat töreni’ yaptırarak kapatır (Çakır, 2005: 568). Anti-semitizm düzeyinde bir Yahudi nefreti Erbakan’da yoğun olarak gözlenir. Osmanlı’da Kahire baş hahamı olarak görev yapmış, Lozan Barış Konferansı sırasında Türk heyetinde yer almış olan Yahudi hukukçu, filolog ve haham Haim Nahum’un (Timetürk, 07.04.2020) söz konusu konferans sırasında Fransa Başbakanı, İngiltere Başbakanı ve Amerikalılarla görüşürken Türkiye’yi savaşla yenemediklerini, o yüzden fakirleştirip, dinden uzaklaştırdıktan ve böldükten sonra Avrupa Birliği (AB)’ne almamayı fakat bir anda “gir” demeyi, sonra da İsrail ile birleştirip yok etmeyi tartıştıklarını iddia etmesi ve bir dolarlık

Amerikan banknotlarının üzerindeki Latince[†] yazının ‘Dünya hakimiyetine erişildi’ anlamına geldiğini iddia edip buradan bir Yahudi komplosu çıkarması komplo teorileri anlamında birer zirvedir (Erbakan, 2019:58-61).

Osmanlı döneminde ‘dünyanın hakimi bir ülke’ (Erbakan, 2019: 64-65) olan Türkiye’nin yeniden bu pozisyonu kazanması özlemini her seferinde dillendiren Erbakan, Osmanlı geçmişi üzerinden ‘büyüklük’ ve ‘dünyaya nizam verme’ fenomenlerine sık sık vurgu yapmıştır. Sarıbay, Erbakan’ın Batı’ya ve Yahudilere düşmanlığa varan karşıtlığının nedeni olarak da onları ‘dünyaya nizam verecek Büyük Türkiye’nin karşısında bir engel’ olarak görmesini göstermiştir (2005: 594).

MNP’nin kuruluş beyannamesi, “Allah’ın, Hakkı tutma, iyiyi sağlama ve kötüyü men etme yolunda bulunmak üzere seçtiği mümtaz ve aziz milletimiz!” diye başlar. Beyanname “Hak’kın yardımıyla çok yakın bir gelecekte, milletimizin yeniden bütün dünyaya örnek büyük bir medeniyet kuracağını” müjdeler ve herkesi bu ulvi gaye için çalışmaya çağırır. Beyannamenin ‘milletimiz’ kelimesinin büyük harfle yazılmasına özen gösterilen ‘tarihimiz’ bölümünde milletimiz: “Tarihin en büyük milleti olarak örnek medeniyetler kurmuş, insanlığa ışık tutmuş, asırlarca dünyanın nizamını sağlamak hususunda kendisini mesul görmüştür”. Haçlı seferlerinden, İstanbul’un fethinden, Viyana kapılarını zorlamaktan bahseden beyanname Milletimizin her zaman Batıya karşı galip geldiğini sıkça vurgular (Millî Nizam Partisi Parti Programı, 1970: 5)

MNP, herhangi bir seçime girmeden 12 Mart Muhtırası’nın ardından Anayasa Mahkemesi tarafından 1971 yılında kapatılmıştır. Erbakan, MNP kadroları tarafından 11 Ekim 1972’de Süleyman Arif Emre başkanlığında kurulan Millî Selamet Partisi (MSP)’ne 1973 yılında katılmıştır.

MG söylemi, ilk defa MSP’nin 1973 seçim beyannamesinde kullanılmıştır. Bu partinin beyannamesinde MG, yerli olmayan liberal ve sol görüş karşısında tek yerli görüş ve dünyayı buhranlardan kurtaracak yeni medeniyet sentezi olarak nitelendirilmiştir (1973 Seçim Beyannamesi, 1973: 14). Milli Görüş’ün aslında milleti değil, bütün Müslümanlar anlamında ümmeti temsil ettiği, dolayısıyla milliyetçi bir argüman olmadığını iddia eden bazı görüşlere (Yavuz, 2005b: 279; Sarıbay, 2005: 581; Arpacı, 2017: 40, 117) karşılık Erbakan (2013: 241), ‘Malazgirt’te inanın şahlığını yaşamadan, Kosova’da, Niğbolu’da bir kılıç olup parlamadan, Ulubatlı Hasan olup İstanbul’u fethetmeden, Sultan Fatih olup atını denize sürmeden, Kanuni olup şanlı ordularıyla Avrupa’nın içlerine yürümeden, Seyit Çavuş olup 250 kiloluk mermiyi ‘Ya Allah’ deyip namluya sürmeden, Sakarya’nın siperlerine girmeden ve Kıbrıs’ta düşman tahkimatının arasından geçmeden’ MG’nin ne olduğunun anlaşılamayacağını iddia etmiştir. MSP’nin 1973 Seçim Beyannamesi’nde ise, Türkiye’nin Ortak Pazar’a girmesi durumunda “Türk’lüğünü kaybedeceği iddia edilmiştir (1973: 35-36).

1973 seçimlerinde Süleyman Arif Emre liderliğinde % 11,80 oy alan MSP’nin 26 Ocak 1974 tarihinde ilk iktidar deneyimini 1973 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan Bülent Ecevit önderliğindeki CHP ile koalisyon kurarak başlamıştır. On aydan daha kısa bir sürede sonlanan bu hükümet döneminin en önemli icraatı, Temmuz 1974’teki Kıbrıs Barış Harekâtıdır. Kamuoyunda harekâtın başarısı Ecevit’e mal edilmişse de bu harekâtın yapılmasında Erbakan faktörünün daha etkili olduğu yolunda iddialar ortaya atılmış, Erbakan’ın kendi açıklamaları da buna işaret etmiştir. Erbakan, Ecevit’in harekât konusunda isteksiz olduğunu, kendisinin ısrarıyla bu harekâta karar verildiğini hatta kendisinin Kıbrıs’ın tamamının alınmasından, daha sonra Rum tarafından bir itiraz gelmesi durumunda fazla alınmış olan toprağın iade edilmesinden yana olduğunu ifade etmiştir (1991: 72). Kıbrıs konusu, aralarında zaten fikir

[†] “Annuit Coeptis”: “Tanrı başlangıcı destekler.”

uyuşmazlığı bulunan iki parti arasında daha sonra da polemik konusu olmuş ve her iki parti de olası bir erken seçimde ‘Kıbrıs Fatih’i iddiasıyla oy devşirebilmek için koalisyona son vermişlerdir (Sarıbay, 2005:585).

MSP’nin ikinci koalisyon dönemi 1975-77 yılları arasında milliyetçi partilerin oluşturduğu ve iki yıldan daha uzun bir süre devam eden I. Milliyetçi Cephe (MC) Koalisyonu olmuştur. AP, MHP, MSP ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)’nin Demirel başkanlığında bir araya geldiği hükümet, Erbakan’ın iddialı ‘Ağır Sanayi Hamlesi’ni hayata geçirmek için önemli bir şans olmuştur. Erbakan’ın ‘fabrika kuracak fabrikalar kurma’ mottosunu hayata geçirmek yolunda MSP, birçok proje hazırlamıştır. Erbakan’ın ‘Cumhuriyet tarihinin en önemli ve en büyük kalkınma hamlesi’ dediği bu projelerin Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) raporlarına göre uygulanabilirliği yoktur. Hatta bazı projeler için ayrılan araziler ihtilafli şahıs arazisi çıkmıştır. Nihayet Dünya Bankası da bu projeleri ciddiye almamış ve kredi vermemiştir. Bu dönemde yeni projeler için artarda atılan temeller de kamuoyunda alay konusu olmuştur. Koalisyon, Erbakan’ın deyimiyle AP’nin kendi projelerine bütçe vermemesi nedeniyle sonlanmıştır. (Sarıbay, 2005: 586-588).

1977 seçimlerinde % 8.60 oy alan MSP, CHP iktidarını engellemek için bir kez daha MHP ve sağcı koalisyonla işbirliği yapmış ve II. MC’yi kurmuşlardır. Ancak bu birliktelik altı ay bile sürmeden 1978 yılının başlarında son bulmuştur (Sarıbay, 2005: 590).

1970’lerin sonunda dünyada yaşanan petrol krizine bağlı ekonomik durgunluk ve komünist Sovyetlerin Afganistan işgali gibi faktörlerin yanında aynı dönemde İran’da meydana gelen İslam Devrimi ve Pakistan’da darbeci general Ziya Ülhak’ın yönetimi ele geçirmesi de İslamcı hareketlere ivme kazandırmıştır. MG’nin İslamcı olduğuna dair atıf, bu dönemden itibaren kısmi de olsa bir geçerlilik kazanmış olabilir. Ancak, bu daha çok yukarıda da bahsedildiği gibi İslamı siyasi amaçlar için kullanmak mahiyetinde olmuş gibi görünmektedir. Kıbrıs’ta koşullar uygun olduğunda adanın tamamını ele geçirmeye çalışırken olduğu gibi burada da koşullar uygun ise, İslami söylemi araçsallaştırıp siyasi güç devşirmek için bu söylem kullanılmış olabilir. Zira tam bu dönemde “Erbakan, Ziya, Humeyni, yaşasın İslam birliği”, “İran, Pakistan, sıra bizde Müslüman” gibi sloganlar MSP’nin mitinglerinde duyulmaya başlanmıştır (Arpacı, 2017: 254). Yine aynı dönemde, Erbakan, ‘Müslüman Birleşmiş Milletler (BM)’ projesinin de dahil olduğu ve hepsi de Türkiye öncülüğünde gerçekleşecek olan projelerini açıklamıştır. Bunlar; BM yerine Müslüman Ülkeleri Birleşmiş Milletler Teşkilatı, NATO yerine Müslüman Ülkeler Savunma İşbirliği Teşkilatı, AB yerine Müslüman Ülkeler Ortak Pazar Teşkilatı ve Birliği, Euro yerine Müslüman Ülkeler Ortak Para Birimi, UNESCO yerine Müslüman Ülkeler Kültür İşbirliği Teşkilatıdır (Çakır, 2005: 566).

12 Eylül darbesinden sadece altı gün önce, içki satan dükkanlara saldırıların yaşandığı, “Ya şeriat ya ölüm”, “Vur de vuralım, öl de ölelim” gibi sloganların atıldığı Konya mitinginde Erbakan: “İstanbul’un fethindeki çalışkanlık, cihat aşkı, çalışma azmi bize örnek olmalıdır. Sultan Fatih’in yeni ordusu, fetihler sizin olsun, gazanız mübarek olsun! Kılıçlarımızı bileyeceğiz, hazır olun” şeklinde konuşmuştur (Arpacı, 2017: 256). Burada İstanbul’un fethine yapılan yoğun atıfta da görüldüğü gibi Erbakan’ın güç kullanma ve hükmetme arzusu net bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

12 Eylül darbesinin ardından MSP kapatılmış ve Erbakan bir askeri dinlenme tesisinde bir ay kadar gözaltında kaldıktan sonra serbest bırakılmıştır. Serbest bırakıldığında ‘kahraman ordumuzun bütün mensuplarının gösterdikleri asil, nazik ve necip muameleden dolayı’ teşekkür etmesi ve yeni devrenin milletimiz için saadet ve selamet getirmesini dilemesi (Arpacı, 2017: 74). Erbakan’ın 12 Eylül’e bakış açısını ortaya koyan kritik bir açıklamadır. 12 Eylül’ün genel olarak milliyetçi-muhafazakâr damarla ilişkili İslamcı çevrelerde hararetli bir memnuniyetle karşılanmış olduğu oldukça tartışılmıştır (Yılmaz, 2005: 637). Ancak, MG’nin militarizme

ilgisi 12 Eylül ile sınırlı görünmemiştir. Erbakan'ın Almanya'daki bir konuşması sonrasında Kemalizm ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin Türkiye'de yaşanan insan hakları ihlallerinden sorumlu tutulduğu bir soru üzerine 'Türkiye'de yaşanan insan hakları ihlallerinin hiçbirinde Kemalizmin ve TSK'nın payı olmadığı' (Çalmuk, 2005: 552) cevabını vermesi, MG'nin sadece militarizmle değil Kemalizm ile de sanıldığı kadar sorunlu olmadığını göstermektedir. Nihayet, Karadağ ve Çiçek de bu hareketin 'İslamcı Kemalist' olarak tanımlanabileceğini belirtmişlerdir (2015: 320).

12 Eylül, İslamcı oluşumlara yol açmış olmasının yanında, 80'li yıllardaki büyük kentlere yoğun göç, şehirlerin çeperinde Tezel'in deyimiyle hayatlarını anlamlandırarak 'aşkın' bir kimliğe ihtiyaç duyan yoksul gettoların oluşmasını da beraberinde getirmiştir (2006: 32-37). Batı'da pozitivist-modernist anlayışın krizde olduğu (Çaha, 2005: 479) ve dindarlığın bütün dünyada yükselmeye başladığı böyle bir zamanda, Türkiye'de de İslamcı düşünce yükselmeye başlamıştır. O dönemde uygulanan denetimsiz neo-liberal ekonomi politikaları büyük kitleleri yoksullaştırırken diğer yandan zenginleşen yeni sınıflar ortaya çıkmıştır. Bürokrasinin desteğiyle açılan tarikat okulları Türkiye'nin her yanına yaydıkları eğitim olanağıyla Anadolu'nun dindar gençlerini kamusal alana taşımış, ekonomideki liberalleşme de Anadolu girişimcileri cesaretlendirmiştir (Çaha, 2005: 481).

1983 yılında Ali Türkmen'in başkanlığında kurulan Refah Partisi (RP)'ne 1987'de siyasi yaşağının kalkmasıyla birlikte lider olan Erbakan, yeni partisiyle ilk mitinglerinden birinde Ortak Pazar'a üye olmanın beş milyon Fransız Ermeni'sinin gelip Türkiye'yi satın alması anlamına geldiğini söylemiştir (Arpacı, 2017: 78). Bu yıllarda, özellikle büyük şehirlerin gecekondu kesimlerine yardımları RP'nin yükselişine önemli katkılar sunmuştur. 1990'lı yıllara gelindiğinde Soğuk Savaş'ın bitişi ve Sovyetlerin çöküşü, Bosna, Cezayir, Çeçenistan, Azerbaycan gibi Müslüman ülkelerde yaşanan sorunlar da RP'nin yükselişine devam ettirmesini sağlamıştır.

Bu güçlenme durumu sahada özellikle kadın mensuplarının çabasıyla bu hareketin cemaat durumundan siyasi parti durumuna doğru evrilmeye başlamasını sağlarken Erbakan, 1991 yılının başlarında Sivas'taki bir konuşmasında, Müslüman olan herkesin RP'li olmasının zorunluluk olduğunu, RP'li olmayanın "patates dininden" olduğunu ve RP'ye çalışanın cennete gittiğini söylemiştir (Arpacı, 2017: 335-336). Ne var ki 'patates dininden' olanların oranı hâlâ hayli yüksektir ve RP, 1991 seçimlerinde yüzde on barajını aşabilmek için MHP geleneğinin o dönemdeki partisi Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve dönemin bir başka aşırı milliyetçi partisi İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile ittifak etmek zorunda kalmıştır. Bu üç parti, toplamda % 16,87 oy almış ancak RP'nin yükselişi devam etmiştir. RP, 1994 yerel seçimlerinde % 19 oy oranıyla Doğru Yol Partisi (DYP) ile ANAP'ın ardından üçüncü olmasına rağmen Ankara ve İstanbul dahil olmak üzere bazı önemli büyükşehir belediyelerini kazanmıştır. Türkiye'nin siyasi tarihinde bir dönüm noktası sayılan bu seçimler Erbakan'ın yukarıda bahsedilen 'güç kullanma' ve 'hükmetme' arzularını kamçulamış ve seçimlerin hemen ardından kendisine biat edilmesi durumunu gerekirse zorla sağlama yoluna gidebileceğinin sinyallerini vermiştir.

Birçok araştırmacı 28 Şubat'ı Milli Görüş'ün siyasi kaderinde dönüm noktası olarak görmüştür. Ancak, 28 Şubat'la birlikte gerek 'Kudüs Gecesi' olayını gerekse tarikat liderlerinin Başbakanlıktaki iftar yemeğini anlamlandırarak olay, daha önce, 1994 yılında yaşanmıştır. Erbakan yerel seçimlerin 16 gün sonrasında meclis grubundaki konuşmasında: "Türkiye'nin şu anda bir şeye karar vermesi lazım Refah Partisi Adil Düzen getirecek. Bu kesin şart, geçiş dönemi yumuşak mı olacak, kanlı mı olacak, altmış milyon buna karar verecek" (Arpacı, 2017: 335) demiştir.

Bu konuşma üç konuyu berraklığa kavuşturmuştur: İlk olarak, Erbakan veya RP'nin asıl sorununun baskı rejimi değil, baskı araçlarının kendi elinde olmaması olduğu konusunda daha

az şüphe kalmıştır. İkinci olarak, serbest seçimlere giren ve daha birkaç gün öncesinde ülkenin en büyük iki şehrinin yönetimini seçimle devralan bir partinin seçimle olamaması durumunda kanlı bir şekilde rejimi değiştirmek istemesi birçok kişiyi dehşete düşürmüştü ve bu partinin niyetini daha çok sorgular hale getirmiştir. Son olarak da Erbakan'ın, ülke çapındaki desteği sadece seçmen sayısının beşte birine tekabül eden ve askeri bürokrasi ve yargı bürokrasisiyle sorunlu bir siyasi lider olarak kanlı (veya kansız) bir rejim değişikliği gerçekleştirebileceğine inanacak kadar gerçeküstü bir konumda kalmakta inat ettiği daha net anlaşılmıştır.

RP, 1995 seçimlerinde İstanbul başta olmak üzere büyükşehir belediyelerinin özellikle yoksul semtlere daha önce olmayan hizmet ve yardımlar götürmesinin olumlu etkisiyle yüzde 22,38 oy oranıyla birinci parti olarak çıkmış ve kısa süreli bir Anayol deneyiminin ardından Haziran 1996'da DYP ile birlikte Refahiyol Hükümeti'ni kurmuştur. Askeri bürokrasinin RP konusunda önyargılı olduğu bir vakta olmakla birlikte Erbakan'ın yukarıda değinilen demokrasi açısından kuşku uyandırıcı söylemlerinin de etkisiyle hükümet rahat bir ortamla karşılaşmamıştır. Buna rağmen koalisyon hükümeti Arpacı (2017: 308-309)'ya göre makroekonomik anlamda başarılı görünen bir performans göstermiştir. Refahiyol'un 366 günlük iktidarında Gayri Safi Milli Hasıla (GMSH)'da artış kaydedilirken, büyüme hızı düşmüş, ithalat ihracata oranla daha fazla artmıştır. Ayrıca hem iç hem de dış borç stoku artış göstermiştir.

Ne var ki, bu hükümet, daha doğrusu RP kanadı; daha çok Kudüs Gecesi ve tarikat yemeği gibi olaylarla gündeme gelmiştir. Bunların dışında, Susurluk protestoları gibi olaylarda devletin karanlık ilişkilerini savunmaları, cezaevlerindeki açlık grevlerinde grevcileri aşağılamaları, RP'li Adalet Bakanı'nın o dönemde Baas diktatörlüğü ile yönetilen Irak'ta uygulanan Kur'an'ın yarısını ezberleyen mahkumların cezasının kaldırılması gibi tasarrufların Türkiye'de de uygulanabileceğini gündeme getirmesi gibi olaylar bu hareketin demokrasiye uyum göstermekte zorluk çektiğini göstermiştir. Özellikle Erbakan'ın Susurluk olayını protesto edenleri açıkça bir ırkı aşağılayacak şekilde ifade etmesi etnosantrik bakış açısının yıllar içinde hiç değişmediğinin bir göstergesi olmuştur. Bütün bu gerekçelerin ışığında hükümetin, 28 Şubat olmasaydı bile uzun süre ayakta kalabileceği şüphelidir. Zira, hükümetin tek askeri anlaşmasını Erbakan'ın yıllar boyunca mantık sınırlarını zorlayan bir anti-semitizm düzeyinde muhalefet ettiği İsrail ile yapması, yine daha önce karşı çıktığı Çekiç Güç'ün görev süresinin uzatılmasına onay vermesi gibi politikalar Erbakan'ın iktidardaki performansının kendi tabanında bile hayal kırıklığı yaratmasına neden olmuştur (Çakır, 2005: 570-571). Nihayet 28 Şubat kararlarına hükümetten de önemli bir itiraz gelmemiş, bu kararları sadece iktidar ortağı DYP değil, Erbakan kendisi de imzalamıştır. Erbakan, o anda istifa etmeyip yaklaşık 4 ay daha başbakanlık yaptıktan sonra hem askeri bürokrasinin baskısı hem de basının sert muhalefeti nedeniyle Haziran 1997'de istifa etmiştir. Altı milyon civarında oy almış bir parti olarak RP'nin tabanından 28 Şubat kararlarına hiçbir tepki gelmemiş olması, parti tabanının Adil Düzen'in kanlı mı kansız mı olacağına karar vermesini isteyen Erbakan'a üçüncü seçenek olan 'hiçbiri' cevabı veren geriye kalan 54 milyon ile aynı minvalde düşündüğünü göstermiştir.

KAÇINILMAZ DÖNÜŞÜM

Erbakan'ın Haziran 1997'de Cumhurbaşkanı'na istifasını sunmasıyla MG ve Erbakan'ın 27 yıllık siyasi hayatının majör tarihi de sona ermiştir. RP'nin kapatılma davası ve Erbakan'ın yargılanma aşaması, daha sonra İstanbul Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın okuduğu bir şiirden dolayı dört ay hapis cezası alması, gücünün sınırlarının farkına varmış olan MG'nin ittifak arayışına girmesine yol açmıştır. Öyle ki, yıllarca Avrupa ve Batı medeniyetine nefret derecesinde karşı duran Erbakan, aldığı bir yıllık cezanın hukuka aykırı olduğu iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'ne başvurmak noktasına gelmiştir. RP'nin 1998 yılının Ocak ayında kapatılmasının ardından yerine kurulan Fazilet Partisi (FP) Genel Başkanı

Recai Kutan, son iki yılda geçirdikleri deneyimler sonucunda, demokrasinin her şeyden önce geldiğini, demokrasi olmadan hiçbir şeyin gerçekleştirilemeyeceğini öğrendiklerini söylemiştir (Gülalp, 2003: 84). Kutan, Amerika'yı da ziyaret etmiş ve bu seyahat sırasında şeriat devletine karşı olduklarını ifade etmiştir (Çakır, 2005: 572-573).

FP, 1999 seçimlerinde % 15,4 oy almıştır. Çakır'a göre (2005: 574) aynı seçimde ikinci parti olan MHP'nin "Seçilseler bile iktidar olamazlar" propagandası bu partinin daha yüksek oy alamamış olmasında etkisi olmuştur. Tek başına bu tespit bile MG siyasetindeki değişim gerekliliğinin ne derece elzem olduğunu göstermiştir. RP'nin aksine FP, demokrasiye, bireye, insan haklarına daha çok vurgu yapmış, Türkiye'nin coğrafi ve tarihi konumu nedeniyle Avrupa'dan kopuk politikalar üretmesinin mantıklı olmayacağını vurgulamıştır (Özdemir, 2015: 187). Ancak, Özdemir'in deyiimiyle 28 Şubat'tan ders çıkarmasına rağmen bu partinin kaderi de değişmemiştir (2015: 189).

FP Milletvekili Merve Kavakçı'nın yemin töreni için başörtüsü ile Meclise gelmesiyle yaşanan olaylar FP'de bir ayrışmanın fitilini de ateşlemiştir. Temmuz 1999'da dört aylık hapis cezasını tamamlayan İstanbul Büyükşehir Belediyesi eski Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik ettiği 'Yenilikçiler', parti liderliğini ele almak için çalışmalarına başlamış ve Mayıs 2000'deki kongrede, Erbakan'ın desteklediği mevcut Genel Başkan Kutan'a karşı yarışan Erdoğan ekibinin adayı Abdullah Gül, her ne kadar 633'e karşı 521 oyla kaybetmişse de Erbakan hegemonyasını sarsmayı başarmıştır. Siyasi yasağı nedeniyle hareketi perde gerisinden yöneten Erdoğan'ın önderliğindeki 'Yenilikçiler' parti liderliğini alamayınca farklı bir parti kurma hazırlıklarına başlarken Haziran 2001'de FP kapatılmış ve Temmuz 2001'de Saadet Partisi (SP), Ağustos 2001'de ise AK Parti kurulmuştur.

MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ'NİN SİYASET SAHNESİNE ÇIKIŞI

Kasım 2002 seçimleri her ne kadar Dünya Bankası'ndan transfer edilmiş Kemal Derviş'in müdahaleleri ile hafifleme yoluna girmişse de ağır bir ekonomik kriz ve başarısızlığı her kesimden kabul gören bir hükümetin varlığı ortamında gerçekleşmiştir. Bu ortamda iktidar koalisyonunu oluşturan üç parti büyük oy kayıplarıyla karşılaşırken yeni kurulmuş AK Parti ve lideri Erdoğan'ın büyük kitle desteği sayesinde bu seçimleri kazanması sürpriz olmamıştır. Erdoğan, seçimin hemen ardından yaptığı açıklamada başörtüsünün birinci sorunları olmadığını, insanların hayat tarzlarına müdahale edilmeyeceğini ve Türkiye'yi 28 Şubat sürecine götürebilecek gerginlikler yaşanmaması için aşırı özenli olacaklarını ifade edecek kadar temkinli davranmıştır. Erdoğan, Milli Görüş gömleğini çıkardıklarını ve tamamen yeni bir parti olduklarını defaatle ifade etmiştir. AK Parti, ideolojik duruşunu ise, Türkiye siyaset tarihinde ilk defa rastlanan bir tanımla 'muhafazakâr demokrat' olarak ifade etmiştir (Akdoğan, 2003: 6).

2002 Seçim beyannamesinde AK Parti'nin 'farklı inanç ve kültürleri ülke için bir zenginlik kabul ettiği; değişik dil, din, soy ve sosyal statüden insanın kanunların eşit koruyuculuğu altında özgürce yaşamasını ve siyasete katılmasını gerekli gördüğü' ifade edilmiştir. Partinin, 'toplumun oluşturduğu kurum ve değerlere devletin müdahale etmesinin kargaşa ve huzursuzluk doğuracağına' inandığı belirtilmiş, AK Parti'nin, 'maceraperest siyasetçilerin, toplum gerçeklerinden kopuk ideolojik projelerle sivil-demokratik kazanımların tahrip edilmesine yönelik girişimlerine karşı en büyük teminat' olduğu ileri sürülmüştür (AK Parti Seçim Beyannamesi, 2002: 12). AK Parti, muhafazakârlığı sivil-demokratik bir kavram olarak ortaya koymuş ve kavramın içeriğini doldururken halkın tercihlerini ve taleplerini önceleyen bir anlayışla siyaset yapacağı sinyalini vermiştir (Akyüz, 2016: 43). Bu anlamda, AK Parti, MG ve Erbakan'ın etnosantrik, içe kapanık ve ütopyik projelerle bilinen tutumunun tersine bir politika benimsemiştir. Beynamede 'toplum gerçeklerinden kopuk ideolojik projeler' cümlesinin olumsuz anlamda vurgulanması da bu yeni partinin MG'den koptuğu algısını

güçlendiren bir durum olmuştur. Bulaç (2010: 17), AK Parti'nin hem Türkiye'deki yasal mevzuatın içine girebilmek hem de uluslararası hâkim güçlerin kabul ve onayına mazhar olabilmek için MG geleneğinden vazgeçerek yeni bir kimlik arayışına girdiğini ve muhafazakarlık tanımında karar kıldığını belirtir. İçerisi kadar dışarıya verilecek görüntü de önemli olduğundan muhafazakârlık, AK Parti'nin bu anlamda işini kolaylaştıran bir kavram olmuştur.

Seçimin hemen ardından parti lideri Erdoğan'ın "Bu ordu bizim ordumuzdur, gözbebeğimizdir. Kimse ordumuzla bizim aramıza girmesin. Bu konuda aracı ve tefeci istemiyoruz". (Koyuncu, 2013: 131) şeklindeki sözleri AK Parti'nin de MG gibi ordu ile iyi ilişkiler kurmaya önem verdiği göstergesi olmuştur. İktidarının ilerleyen yıllarında Erdoğan, 2007 yılındaki e-muhtıranın ardından askeri vesayeti kontrol altına alıp 'ustalık' dönemine geçtiği 2011 yılından itibaren özellikle Suriye topraklarında yapılan askeri operasyonların başında 'başkomutan' sıfatı ve askeri giysilerle sık sık gündeme gelmiştir.

Yeni partinin özellikle ekonomi ve AB politikaları ilk yıllarda oldukça başarılı bulunmuştur. Ekonomide Derviş döneminin önlemleri devam ettirilmiş ve yabancı yatırımcıların ilgisi canlı tutulmuştur. AB üyeliğini temel stratejik hedef olarak belirleyen AK Parti, AB ile katılım müzakerelerinin başlaması için ön şart niteliğinde olan Kopenhag Siyasi Kriterlerini yerine getirmek amacıyla gerekli düzenlemeleri, süratli bir şekilde gerçekleştirmiştir. Bu anlamda MG geleneğiyle kıyaslanamayacak derecede yönünü modern dünyaya çevirmiştir. Bu partinin laiklik politikası da belirgin bir şekilde MG'nin aksi yönde belirlenmiştir. Parti tüzüğüne göre AK Parti; 'milli irade, hukukun üstünlüğü, akıl, bilim, tecrübe, demokrasi, bireyin temel hak ve özgürlükleri ve ahlakılığı' siyasi yönetim anlayışının temel referansları olarak kabul etmiş Anayasa'da yer alan 'laiklik ve kanun önünde eşitlik' ilkelerinin, güvence teşkil ettiğini vurgulamıştır (AK Parti Tüzüğü, 2002: 22-23). Partinin ilk genel başkanı olan Gül de laiklik anlayışlarının 'devletin dini inançlar üzerinde baskı kurduğu jakoben Fransız anlayışı değil, devletin bütün dini inançlara aynı mesafede olduğu Anglo-Sakson anlayış' olduğunu belirtmiştir (Akyüz, 2016: 45). Ancak, AK Parti, her ne kadar laiklik karşıtı olarak algılanabilecek şekilde davranmamak konusunda imtina ettiyse de hatta sözcüleri başörtüsü sorununun çözümünü tabanın tepkilerini bile göze alıp ertelediyse de yerleşik askeri ve yargı bürokrasisi tarafından "takiyeci" olarak suçlanmaktan kurtulamamış, sonuç olarak, 2007 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi, Nisan ayındaki laiklik yanlısı gösteriler eşliğinde Genelkurmay Başkanlığı'nın laiklik ilkesine 'sözde değil, özde bağlı' bir cumhurbaşkanı istediğini belirten ve 'internet muhtırası' olarak hatırlanan gece yarısı muhtırasına muhatap olmak zorunda kalmıştır.

Bu olay, AK Parti'nin MG'den ayrıldığı bir noktayı ortaya çıkarmıştır. Muhtıranın ertesi günü hükümet tarafından yapılan açıklamada 'Genelkurmay Başkanlığı'nın, hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurum', Genelkurmay Başkanı'nın da 'görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumlu' olduğu ve herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanmasının demokratik bir hukuk devletinde düşünülemeyeceği hatırlatılmıştır (Koyuncu, 2013: 132).

Erbakan'ın 28 Şubat'ta yaptığı aksine, AK Parti, askeri bürokrasinin müdahalesi karşısında direnç göstermiş ve cumhurbaşkanını halkın seçmesi için referanduma gitme kararı almıştır. Ekim 2007'de yapılan referandumda % 68 oy oranıyla cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Bu süreçte, Gül de meclis tarafından MHP'nin toplantı yeter sayısının bulunması için meclise gelmesiyle Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Ancak AK Parti ile askeri bürokrasi arasındaki gerilim devam etmiştir. Bu dönemde askerler, eşi başörtülü olduğu için Cumhurbaşkanı Gül'ün resepsiyonuna katılmama ve bazı istifalarla AK Parti'yi protesto etme yoluna başvurmuşlardır. 2008 yılında 'laikliğe aykırı fiillerin odağı haline

geldiği' gerekçesiyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından partiye açılan kapatma davasında Anayasa Mahkemesi (AYM), partinin kapatılmaması ancak hazine yardımıyla belli oranda mahrum bırakılması kararı vermiştir (Akyüz, 2016: 47).

AK Parti'nin bu bürokratik engelleme çabalarına yanıtı, askeri ve yargı bürokrasisini demokratik ülkelerdeki gibi sınırlandıracak kapsamlı bir anayasa değişikliği talebiyle 2010 yılında referanduma gitmek olmuştur. % 58 oy oranıyla kabul edilen referandumla 12 Eylül Darbesi sorumlularının yargı önüne çıkarılması dahil olmak üzere demokratikleşme yönünde birçok değişiklik yapılmıştır.

AK Parti'nin ilk yıllarında dış politikada Milli Görüş Hareketi partilerinin tersine proaktif bir strateji izlenmiş, Kıbrıs sorununun çözümü için Annan Planı desteklenmiştir. Ayrıca 2005 yılında İspanya ile birlikte 'Medeniyetler İttifakı' oluşturulmuştur. Ancak AK Parti'nin dış politikası 2009'da Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu'nun da etkisiyle MG'nin neo-Osmanlı yayılmacılığına yaklaşmıştır.

İktidarının ilk yıllarında siyasi alanı tahkim etmek amacıyla birçok farklı çevreyle iş birliğine giden AK Parti, etki alanını oldukça genişletmiştir. Özellikle 2008 global ekonomik krizinin parti lideri Erdoğan'ın deyimiyle 'teğet geçmesi' bu partinin Erdoğan'ın 'çıraklık' olan 2002, ve 'kalfalık' olan 2007'den sonra 'ustalık dönemi' dediği 2011 seçimlerinde % 49 oyla her iki seçmenden birinin siyasi tercihi olarak merkez sağın domine edici unsuru haline gelmesini sağlamıştır. Bu dönemde, ordunun siyasete müdahale potansiyeli etkisizleştirilmiş, bürokrasi denetim altına alınmış, yeni bir burjuvazi, yeni bir medya yaratılması (Karadağ & Çiçek, 2015: 325) çalışmaları hız kazanmış, merkez sağdaki düşük oy potansiyelli partilerin başkanlarına koltuk verilerek bünyeye alınmışlardır. Dış politikada ise, yukarıda bahsedilen neo-Osmanlı anlayış yerleşmeye başlamıştır. Parti lideri Erdoğan'ın giderek her şeye muktedir bir "tek adam'a dönüştüğü ve kadınların doğuracağı çocuk sayısından, doğum yöntemine kadar her şeye karar vermek istediği bu dönem, AK Parti'nin MG köklerine dönme, Erdoğan'ın da etki alanı çok daha geniş yeni, post-modern bir Erbakan'a dönüşme sürecinin başlangıcı olmuştur.

AK PARTİNİN MİLLİ GÖRÜŞ KÖKENİNE DÖNÜŞÜ

2011 seçimlerinin ardından AK Parti lideri Erdoğan, 2010 yılında Tunus'ta başlayıp Mısır ve Suriye'ye sıçrayan 'Arap Baharı' isyanını Ortadoğu'da 'ustalık' sergileme imkânı olarak görmüştür. Bora'ya göre Suriye'de olan, Erdoğan'ın tavsiyelerine kulak vermeyen Suriye lideri Esad'a karşı 'sert güç' gösterisiydi (2018: 484). Ne var ki 'Emevi Camii'nde namaz kılma' niyeti daha fazlasına işaret ediyor olabilir. Nihayet dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Suriye liderinin siyasi ömrünü haftalarla ölçmesi de bu niyetin 'sert güç' gösterisinden fazlası olduğunu gösteren bir emare gibi görünmüştür. Dış politika anlayışını müphem bir "Pax Ottomana"[‡] üzerine kuran Davutoğlu, çerçevesini "Stratejik Derinlik" (2001) isimli kitabında çizdiği ve Türkiye'nin Osmanlı mirasçısı olarak sözcülemi 'Balkanlar'daki Müslüman azınlıklar ile ilgili meselelerde bile müdahale hakkını kazanacak bir garanti elde etme hedefi gözetmesini' (Davutoğlu, 2001: 123), isteyecek kadar neo-Osmanlı strateji doğrultusunda kimi zaman bölgedeki Türkmenleri, kimi zaman da başka paramiliter grupları kullanarak Suriye iç savaşına müdahil olmuştur (Bora, 2018: 485). Bu anlamda AK Parti'nin dış politikasının 'ustalık' döneminden itibaren MG Hareketi'ne yaklaşığı iddia edilebilir.

Bu dönemde iç siyasette ise gerek siyasi gerek sosyal alanı AK Parti ve Erdoğan'ın isteği hilafına tahkim etmek için baskı politikası iyice sertleştirilmiştir. Bu baskılar 2013 yılı Mayıs ayında çevreci hassasiyetlerle başlayan ve bir ayı aşkın süre devam eden Gezi Parkı

[‡] Osmanlı Barışı.

protestolarını siyasi bir forma taşımıştır. Bu protestolar ayrıca Erdoğan'ın 'camide içki', 'deri elbiseli saldırganlar' gibi düzmece olayları kullanıp halkın bir bölümüne karşı düşmanca bir tutum almaktan imtina etmediğini de göstermiştir. Öyle ki, Erbakan'ın ayrıştırıcı ve kendi inanan kitlesini geri kalan vatandaşlara karşı üstün gören bakış açısını hatırlatacak bir şekilde protestocuların karşısına kendi kitlesini çıkarabileceğini bile söylemiştir. Bu protesto gösterileri, Ak Parti iktidarına yönelik hoşnutsuzluğun ilk kapsamlı dışavurumu olması açısından kritiktir. Bu protestolardan sonra Erdoğan, meşruiyetini giderek azalan bir kitle üzerinden tanımlarken halkın yalnızca kendi çizdiği sınırlar içinde kalan ama sayısal anlamda iktidarını garanti edecek bir kesimine hitap etmeye başlamıştır. Bu minvalde, Erdoğan'ın Gezi'nin ardından daha da yoğun şekilde Başkanlık sistemi vurgusu yapmış olması, muhtemelen halkı kutuplaştırarak milliyetçi-muhafazakâr çoğunluğun iradesini ilanihaye iktidarda tutacak olmasıdır. 2015 seçimleri öncesinde 'bu işin huzur içinde çözülmesi için' Başkanlık sistemi için gerekli 400 'yerli ve milli' milletvekilini istemesi (T24, 07.03.2015) ve alamadığında MHP ile iş birliği yaparak bunu sağlaması bu niyeti faş etmiştir.

Erdoğan, Kürt sorununun çözümü için kendisinin RP İstanbul İl Başkanlığı döneminde Erbakan'ın yaptığı gibi bazı girişimlerde bulunmuştur. Ne var ki yine Erbakan gibi sorunu Kürtlerin bireysel veya toplumsal hakları anlamında değil de Müslüman Türk ile rabitası üzerinden tanımladığı için bu girişimler başarısız olmuştur. Erdoğan'ın bu sorun konusunda daha RP İl Başkanı olduğu 1991'de hazırladığı ve dönemine göre oldukça ileri sayılabilecek - ki ondan da iki yıl önce, 1989'da 'statükocu' olarak görülen CHP'nin daha ileri sayılabilecek bir 'Kürt Raporu' vardı- Kürt Raporu doğrultusunda Erbakan bazı girişimlerde bulunduysa da sonuçta geldiği yer "komünistlik, bölücülük konuşacaksan Türkçe konuşsan da zararlısın ama Adil Düzen'i konuşacaksan değil Kürtçe, Ugandaca da konuşsan, seni alnından öperim" noktasıdır (Youtube, 29.05.2019). Aynı şekilde Erdoğan da ismini birkaç defa değiştirdiği Kürt Sorunu'nun çözümüne yönelik birkaç girişimden sonra 'Kürt sorunu' diye bir sorunun olmadığı ama 'Kürt kardeşlerimin bazı bireysel sorunlarının' olduğu noktaya gelmiş ve daha önce çokça üretilmiş hamasi devlet politikasını yeniden üretmeye başlamıştır. Ancak, Erbakan'ın bu sorunu çözmek için siyasi gücünün Erdoğan'la kıyaslandığında oldukça yetersiz olduğunu hatırla tutmak gerekir.

AK Parti ve lideri Erdoğan, MG gömleğini üzerinden çıkararak oturduğu iktidar koltuğunda her alanda önemli dönüşümlere imza atarak ve önemli tartışmalara konu olarak 18 yıl geçirmiştir. Erdoğan, İstanbul'a belediye başkanı olduğunda 'bu şehrin imamı' pozisyonundan geçiş yaptığı 'muhafazakâr demokrat' kimliğiyle çok önemli dönüşümlere imza attıktan sonra 2017 referandumu öncesinde yaptığı gibi partisine oy vermeyenlerin 'hem bu dünyasını hem de ahiretini yakacağını' söyleyecek kadar Erbakan'a yaklaşmıştır. Diğer taraftan 'Allah'ın bir lütfü' olarak değerlendirdiği meşum 15 Temmuz darbe girişimini de MHP ile iş birliği yapıp ustaca hukukun serbest bıraktığı zanlıyı daha cezaevinden çıkmadan emirle tekrar tutuklatabilen bir distopyaya çevirmiştir. Erdoğan ve rejimi bugün gelinen noktada tıpkı yirminci yüzyılın ünlü Kolombiyalı yazarı Gabriel Garcia Marquez'in (1924-2014) 'Başkan Babamızın Sonbaharı' isimli romanındaki kurgu karakteri anımsatmıştır. Bir türlü bitmeyen bir döngüde her gün başka bir defosu ortaya çıkan ama ayakta kalmaya da devam eden, bir 'fasit daire' gibi durmadan kendini tekrar eden bir baskı rejimi. AK Parti, iktidarının ilk zamanlarındaki, çağın değerlerini özümseyen, değişimin dinamiklerini kavramış, demokratik meşruiyetini geniş toplumsal katmanların desteğiyle sağlayan bir siyasi yapıdan giderek yalnızca en katı muhafazakâr sosyo-kültürel değerlerin savunucusu haline gelmiş, vatandaşlık ilişkilerini toplumsal katmanın en dibindeki sosyolojik zümrenin tam biat etmesi üzerine kurmuş, iktidar aygıtlarını zor yoluyla rıza üretmek yolunda fütursuzca kullanabilen bir post-modern milliyetçi-muhafazakâr cemaate evrilmiştir.

SONUÇ

MG'nin sağcılığın İslami söylemi tercih eden muhafazakâr kanadı olarak Türkiye siyasetine girmesinden bu yana yarım asır geçmiştir. Bu siyasi geleneğin temsilcileri sık sık katı laikçi rejimin baskılarına maruz kalıp partileri kapatılmış ve bu hareket içinde siyaset yapanlar cezalandırılmışlardır. Sözelimi, Erbakan'ın kurduğu ilk MG partisi MNP, kurulduktan bir buçuk yıl sonra, hiçbir seçime girmeden 12 Mart muhtırası sonrası kapatılmıştır. Ardından kurulan MSP, 1970'li yıllarda üç defa koalisyon ortağı olarak iktidar olmuştur. MSP, 12 Eylül Darbesi tarafından kapatılmış, Erbakan da toplamda iki ay hapis yatmıştır. MG, RP ile 1990'lı yıllarda yüzde 20'nin üzerinde oy oranıyla en yüksek halk desteğine ulaşmış ve 1996 ile 1997 Haziran ayları arasında bir yıl iktidar koalisyonun büyük ortağı olarak hükümet etmiştir. Ne var ki bu parti de 28 Şubat sonrasında kapatılmıştır. Ardından kurulan FP, rejimin “makul siyaset” kriterlerine daha yakın olmasına rağmen yine kapatılmıştır. MG kadroları tarafından kurulmakla birlikte bu harekettten kopmuş oldukları savıyla siyaset yapan AK Parti ise, kurulduktan bir yıl sonra iktidara gelmiş ve yaklaşık 18 yıldır iktidarı devam etmektedir.

AK Parti ile Milli Görüş geleneği partilerinin süreklilikleri ve kopuşlarının özellikle siyasi anlamda partilerinden daha baskın oldukları için liderleri üzerinden incelendiği bu çalışmada, MG lideri Erbakan'ın ‘İslamcı’ bir söyleme sahip olmakla birlikte bunu dindar halkın sempatisini kazanmak ve oya tahvil etmek için siyaseten elverişli olduğu oranda kullandığı, ancak daha fazla muhafazakar, sağcı bir arka plana sahip olduğu, ‘İslami’ sıfatı atfedilen siyasetinin ise daha çok dindar Müslüman Türk'ün Osmanlı döneminde kısmen olduğu gibi dünyaya hakim olmasının mücadelesi olduğu; aynı şekilde Erdoğan'ın uzun siyasi yolculuğunda özellikle 2002 ile 2011 yılları arasında cumhuriyet tarihinin en kapsamlı reformlarını hayata geçirmek ve demokrasinin üzerindeki askeri vesayeti sonlandırmakla birlikte önemli bir güce ulaştığında MG kökenine döndüğü ve bu defa kendi sorgulanamaz vesayetini kurmaya çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, iki liderin arasındaki fark olarak; Erdoğan, ilk yıllarında oldukça pragmatik ve esnek iken ve tam da bu nedenle iktidar alanını tahkim etmekte zorlanmazken iktidar alanını tahkim ettikten sonra giderek baskıcı bir ‘tek adam’ rejiminin taşlarını döşemiştir. Erbakan ise, katı ve iktidarı tahkim etmekte zorlanmış, pragmatizm anlamında dönüşmekte başarısız kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Akgün B. & Çalış, Ş.H. (2008). Türk Milliyetçiliğinin Terkinde İslamcı Doz. T.Bora ve M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik (3. Baskı)* (s. 584-600), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ak Parti 2002 Seçim Beyanamesi, (2002), Erişim Adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/954/200304063.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (19.04.2020).
- Ak Parti Tüzüğü, (2002), Erişim Adresi: <https://www.akparti.org.tr/media/279929/cep-boy.pdf>, (19.04.2020).
- Akdoğan, Y. (2003), *Muhafazakâr Demokrasi*, Ankara: Ak Parti Yayınları.
- Akyüz, İ. (2016), “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin din politikalarında etkili olan temel dinamikler”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2 (3), 38-58, Erişim Adresi: <https://www.academia.edu/>, (20.04.2020).
- Arpacı, I (2017), *Türk Siyasetinde Erbakan*, İstanbul: Kopernik Kitap.

- Bora, T. (2018), *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler* (6. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulaç, A. (2010), *Göçün ve Kentin İktidarı (Milli Görüş’ten Muhafazakâr Demokrasiye Ak Parti)*, İstanbul: Çıra Yayınları.
- Çaha, Ö. (2005), Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık (2. Baskı)* (s. 476-492), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, R. (2005), Milli Görüş Hareketi, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık (2. Baskı)* (s. 544-575), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çalmuk, F. (2005), Necmettin Erbakan, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık (2. Baskı)* (s. 550-567), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2001), *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Erbakan, N. (1991), H.H. Ceylan (Yay. Haz.) *Türkiye’nin Temel Meseleleri*, Ankara: Rehber Yayıncılık.
- Erbakan, N. (2013), *Davam: Ne yaptıysam Allah Rızası İçin Yaptım*, Ankara: Milli Gazete Kitap Kulübü.
- Erbakan, N. (2019), Ü. Türk (Yay. Haz.) *Milli Görüş İktidarı: Niçin ve Nasıl*, Ankara: Mgv Yayınları.
- Göle, N. (2007), Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık (4. Baskı)* (s. 56-67), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gülalp, H. (2003), *Kimlikler Siyaseti: Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Karadağ, A. & Çiçek, Z. (2015), Merkez-Çevre İlişkileri, A. Karadağ (Ed.) *Türkiye’de Siyasal Hayat* (s. 303-328), İstanbul: Bilsam Yayınları.
- Koyuncu, B. (2013), AK Parti’nin Ulusal Kimlik Vizyonunda İslam Unsuru: *Türkiye’de Ulusal Kimlik-Din İlişkisi Üzerine Bir Örnek Olay İncelemesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi, (1970), Erişim Adresi: http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/1%20MNP/MNP%201970%20Kuruluş%20Beyannamesi.pdf, (24.04.2020).
- Milli Nizam Partisi Parti Programı, (1970), Erişim Adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/799/197600503.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (24.04.2020).
- Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi, (1973), Erişim Adresi: https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/815/197600578_1973.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (25.04.2020).
- Özdemir, H. (2015), 28 Şubat Süreci, Arifesi ve Ertesinde İki Milli Görüş Partisi: Refah Partisi (RP)-Fazilet Partisi (FP) (Karşılaştırmalı Bir Analiz), *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 165-193. Erişim Adresi: <https://www.academia.edu/>, (17.04.2020).

- Poyraz, F. (2010), Milli Nizam Partisinden Ak Parti'ye, T. Uzun (Ed.) *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* (s. 311-338), Ankara: Orion Kitabevi.
- Sarıbay, A.Y. (1985), *Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikası: Milli Selamet Partisi Örnekolayı*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sarıbay, A.Y. (2005), Milli Nizam Partisinin Kuruluşu ve Programının İçeriği, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık (2. Baskı)* (s. 576-590), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, Y. & Okutan, Ç. (2011), *Türk Siyasal Hayatı*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Yılmaz, S. (2016), Milli Görüş Hareketi: Toplumsal Hareketlerde Çerçeve Değişimi Etkisi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (4), 1164-1185, Erişim Adresi: <https://www.acamedia.edu/>, (13.04.2020).
- Tezel, Y.S. (2006), Tanzimat Sonrası İmparatorluk ve Cumhuriyet Türkiye'sinde "Muhafazakârlık" Sorunsalı: Devamlılıklar, Değişmeler ve Kırılmalar, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık (3.Baskı)* (s. 21-39), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Timetürk, (2020), "Haim Nahum kimdir?" Erişim adresi: <https://www.timeturk.com/haim-nahum/biyografi-723161>, (07.04.2020).
- T24 (2015), "Erdoğan: 400 milletvekilini verin ve bu iş huzur içinde çözülsün", Erişim adresi: <https://t24.com.tr/haber/cumhurbaskani-erdogan-gaziantep-te-konusuyor,289627>, (18.04.2020).
- Yavuz, H. (2005a), Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık (2. Baskı)* (s. 591-619), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavuz, H. (2005b), *Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yılmaz, M. (2005), Darbeler ve İslamcılık, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık (2. Baskı)* (s. 632-639), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Youtube, (2019), "Kürt Meselesi Hakkında Neler Söyledi", Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=xVSbtivEFrU>, (11.04.2020).
- Zürcher, E.J. (2002), Y. S. Gönen (Çev.) *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*, (12. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.